

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING AXLOQIY TARBIYA HAQIDAGI PEDAGOGIK QARASHLARI

Shomuratova N.D.

Urganch davlat universiteti “Pedagogika va psixologiya” yo‘nalishi talabasi

Tayanch so‘zlar: e’tiqod, andisha, yaxshilik, yomonlik, sharm, xayo, nomus, axloqiy ong, axloqiy mafkura, milliy qadriyat, odat, tarbiya, baynalminallik, insof, adolat.

Ключевые слова: вера, отношение, добро, зло, стыд, скромность, честь, нравственное сознание, моральная идеология, национальная ценность, привычка, воспитание, интернационализм, честность, справедливость.

Key words: belief, attitude, good, bad, shame, modesty, honor, moral consciousness, moral ideology, national value, habit, upbringing, internationalism, honesty, justice.

Kirish. Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya borasidagi pedagogik qarashlari, ularning islomiy an'analoriga asoslangan adabiyotlar, ma'ruzalar va darsliklar orqali o'qitishni o'z ichiga oladi. Bu qarashlar, talabalarga islomiy etika, insonparvarlik va ijodiylik ruhini rivojlantirishni hedef qiladi. Ular, talabalarni adolatli, insongarchilik qiluvchi va mehnatkor insonlar sifatida tarbiyalashni muhim ko'rsatadi. Axloqiy tarbiya pedagogik qarashlari shuningdek, o'quvchilarga maslahat berish, ularning fikrini e'tiborga olish va ularning insoniy yondoshmalarini rivojlantirishga asoslanadi. Bu qarashlar, talabalar uchun ideal inson modelini yaratishni ham maqsad qilar. Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya borasidagi pedagogik qarashlari, shuningdek, diniy, ma'naviy va milliy maqsadlarni ta'lim va tarbiyalash usullari yordamida o'rganishga va samarali o'qitish jarayonini amalga oshirishga e'tiroz etadi. Bu qarashlar asosan Islom dinining ma'naviy nazorati bilan bog'liq bo'lib, talabalarning insoniyat manzaralari, adolat, muhabbat, hurmat va fe'l-afzallik qoidalari bilan tanishib chiqishini ta'minlaydi.

Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya borasidagi pedagogik qarashlari ko'plab faktorlarga bog'liq bo'ladi, masalan:

1. Adabiyotlar va maruzalar: Axloqiy tarbiya uchun muhim adabiyotlar va maruzalar tuzilishi zarurdir. Bu adabiyotlar talabalarga insonlik qiymatlarini o'rgatishda yordam beradi.

2. Muhokama va muntazam munozara: Talabalarni o'stiruvchi muhokama va muntazam munozara usullari fikrlarni takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

3. Mustaqil fikrlashni rag'batlantirish: Talabalarga mustaqil fikrlashni rag'batlantirish orqali ularning fikr bildirish va tushunchalarini ifoda etish yetukligi rivojlanadi.

4. Maqsadli amaliy mashg'alalar: Amaliy mashg'alalar orqali talabalar samarali o'rganuvchi sifatiga ega bo'ladi va amaliy hayotda mustaqil ravishda ish bajarishi uchun tayyorlashadi.

5. Tadbirkorlikni rag'batlantirish: Talabalarga tadbirkorlik ruhiyatini rivojlantirib, yangi yaratuvchi yondoshmalarga yo'naltirishi talaba ozi uchun mustahkam imkoniyat yaratadi[1].

Ushbu pedagogik qarashlar sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyasiga oiddir va ularning insonlik qiymatlarni oshkor etilishi uchun katta ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Axloq-ijtimoiy ong shakli bo'lib, ijtimoiy hayotning hamma sohalarida insonning xulq-atvorini yo'lga solib turadigan talablar, normalar va qoidalardan iboratdir. O'quvchilarning axloqiy tarbiyasi ta'lim tizimining yetakchi vazifalaridan biridir. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Tarbiya qancha mukammal bo'lsa, xalq baxtli yashaydi",-degan fikri bunga yaqqol misol bo'la oladi. O'quvchilarni jamiyat manfaati uchun qilinadigan mehnatga ilhomlantirish o'qituvchining eng muhim vazifasi hisoblanadi. O'quvchining jamiyatga bo'lgan munosabatida milliy birlik, birdamlik, va hamkorlik tuyg'ulari, turli xalqlarga bo'lgan hurmat kabilar yaqqol namoyon bo'lishi zarur. O'rta Osiyo mutafakkirlarining axloq haqidagi fikrlari, o'g'itlari shunday kuchga egaki, ular o'quvchilar qalbida insoniylik urug'larining unib chiqishiga, katta hayot yo'lga olib chiqishiga yordam qiladi. Bu borada Sharq mutafakkirlaridan biri hisoblangan, Ismoil Al-Buxoriy "Axloqning yaxshi bo'lish, taomning pokizaligi, rostlik va omonatga xiyonat qilmaslik shart, dunyoviy ishlardan chetda qolgan bo'lsang ham zarar yo'qdir",-deb yozadi.[2].

Shuningdek, Farobiyning fikricha, insonning axloqli, sahovatli va aql-idrokli bo'lishida bilimlarni egallash muhim ahamiyatga egadir. Inson bilim orqaligina o'z maqsadiga erisha oladi.

Abu Nasr Farobiy axloqiy madaniyatning fazilatlaridan hisoblangan sahovat masalasiga alohida e'tibor bergan. Shuni aytish kerakki, xalqimiz axloq-

odobni qadimdan ulug‘lab kelgan. Chunki axloqodob insonga husn, latofat va nazokat bag‘ishlagan. Sharq mutafakkirlari o‘z asarlarida axloqiy g‘oyalarni doimo tarannum etib, xalqni oriflik, fozillik, komillik darajasiga ko‘tarishga chorlaganlar. Bu borada Abu Nasr Farobiyning ijodi diqqatga sazovordir. Farobiy o‘zining odob axloq haqidagi joiz bo‘lsa, axloqiy tarbiya haqidagi qarashlarini muayyan bir tizimga tushiradi.

Uning so‘ziga qaraganda, nimaiki baxtga erishishga xalaqit bersa, mutlaq yomonlikdir. Bu fikr uning axloqiy qarashlarida asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Shunga ko‘ra u o‘z fikrini yanada chuqurlashtirib, ko‘zda tutilgan maqsadni qo‘lga kiritishga yordam beruvchi qobiliyat va xattiharakatlar-yaxshilik, uning aksi bo‘lsa yomonlikdir, degan g‘oyani ilgari suradiki, bola tarbiyasi bir maqsadga qaratilgan holda olib borilmog‘i va u aqliy va axloqiy tarbiya birligidan iborat bo‘lmog‘i lozim degan xulosa kelib chiqadi. Axloqiy tarbiya nafaqat muayyan bir shaxsning balki jamoa, oila, balki, butun jamiyat a‘zolari uchun xos bo‘lgan madaniyatning bir ko‘rinishi sifatida talqin qilinadi. Shu jumladan, axloqiy munosabatlar-bu jamiyatga, mehnatga, odamlarga va qolaversa, har bir kishining o‘ziga munosabatidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Bizning turon zamin xalqlari axloqiy tarbiya sohasida boy an‘analarga ega. Axloqqa oid dastlabki fikrlar “Avesto” kitobida, qadimgi bitiklarda va boshqa yozma manbalarda o‘z ifodasini topgan, bundan tashqari o‘zbek xalqi o‘rtasida keng tarqalgan pandnomalarda o‘gitlar va odobnomalarda, xalq pedagogikasida, falsafiy risolalarda, Sharq allomalari merosida axloqiy masalalarga keng o‘rin berilgan[3].

Davoniy o‘z davrining ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan qomusiy olim. Uning yetuk olim bo‘lib yetishishida Yaqin va O‘rta Sharq, Movaraunnahrdagi yetuk olimlar bilan hamkorlik qilishi muhim omil bo‘lgan. Davoniyning dunyoga mashhur bo‘lgan, fors tilida yozilgan “Axloqi Jaloliy” asari dunyoning ko‘p tillariga tarjima qilingan. Haqiqatan ham ushbu asar Abu Nasr, Ibn Sino, Nasriddin Tusiy va boshqalarning axloq mavzusidagi asarlari qatorida turadi va axloqiy tarbiyada o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lgan asar hisoblanadi.

“Axloqi Jaloliy” da ham inson kamoloti uchun eng zarur bo‘lgan axloqiy fazilatlar yo‘llari va usullari bayon etiladi. Asarning to‘la nomi “La-Vomi ul-ashroq fi makorim il-axloq”(“Yaxshi xulqlarda nurlar ziyosi”).

“Axloqi Jaloliy” uch qismdan iborat. bo‘lib, muallif birinchi qismda xulqiy tarbiya va axloqiy hislatlarni egallash haqida so‘z yuritiladi. Ikkinchi qism oila va oilaviy hayot masalalariga bag‘ishlangan. Uchinchi qism ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag‘ishlangan.

Axloqiy tarbiya shaxsning kamol topishida, uning jamiyat ichida o‘z o‘rnini egallab olishida muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, boshqa shaxsni

tarbiyalamoqchi va uning axloqini tuzatmoqchi bo'lgan tarbiyachi, avvalo uni yaxshi bilishi o'rganishi va barcha kamchiliklarini yaxshi bilib olishi kerak, aks holda tarbiyachi shaxsda axloqiy tarbiyani shakllantira olmaydi. Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya borasidagi pedagogik qarashlari o'zgacha va unikal bo'lib, ularning boshqa mamlakatlardagi pedagogik qarashlardan farq qiladi. Sharq mutafakkirlari tarbiya sohasida axloqiy, ma'rifiy va insoniyatga e'tibor beradigan yakshanba tajribalarini o'rganishga ahamiyat berganlar. Ular insoniyatni taraqqiy ettirishga asos soladilar va o'zaro hurmat, muhabbat va tajribalar almashish orqali tarbiya jarayonini kuchaytiradilar[4].

Xulosa va takliflar. Sharq mutafakkirlari o'zlarining pedagogik qarashlarini amalga oshirishda ma'rifiyat va adabiyotning muhim ahamiyatiga e'tibor berishadi. Ular ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bilan ta'minlangan ta'lim va tarbiyaning insonni inson qilib rivojlantirishda katta ahamiyati bo'lganligini anglab yetganlar. Sharq mutafakkirlari talabalarni bir-biriga hurmat va muhabbat bilan muomala qilishni, ularning insoniy jihatlarini rivojlantirishda eng muhim faktor sifatida ko'rsatadilar.

Axloqiy tarbiyada sharq mutafakkirlari adabiyot, san'at, madaniyat, falsafa va din ilmlariga berilgan e'tiborni kuchaytirishda juda ehtiyojmandir. Ularning pedagogik qarashlari insonning ruhoniyligini himoya qilishi bilan birgalikda uning intellektual darajasini yukseltishi hamda ijtimoiy munosabatlarda munosabatlilikni kuchaytirishi yordamida amalga oshiriladi. Axloqiyimizning bu yo'naltmasi insonni barcha jihatlaridan rivojlantira oladigan eng samarali yo'llardan biridir.

Adabiyotlar:

1. Choriyev.A. Umumiy pedagogika fanidan maruzalar matni. Qarshi. 2008. 154 bet.
2. Imom Muhammad Ismoil "Al-adab al-mufrad". <https://library.navoiy-uni.uz/>
3. Mamatkulova.R., Toshmurodova.K. Pedagogika maruzalar matni. T.: 2000. 220 bet.
4. Razakova R. S. The Essence of the Concept of Family Life in Modern Psychology //Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521). – 2024. – T.2. – №. 1.– C. 339-342.
5. Razakova R. S., Narimonovna Y. I. Bog 'cha yoshidagi bolalarda xotiraning rivojlanishi //Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 196-201.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya borasidagi qarashlari jumladan, axloqiy tarbiyaning inson hayotidagi tutgan o'rni haqida so'z yuritiladi.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются взгляды восточных мыслителей на нравственное воспитание, в том числе на роль нравственного воспитания в жизни человека.

SUMMARY

This article discusses the views of Eastern thinkers on moral education, including the role of moral education in human life.